

מבט על, גיליון 750, 24 בספטמבר 2015

עת לעיצוב כללי משחק חדשים בסוריה

אודי דקל

הנושא הסורי חזר לאחרונה למוקד ההתעניינות הבינלאומית בשל זרם הפליטים שנע לאירופה בעקבות אי-יכולתן של ירדן, לבנון וטורקיה לקלוט פליטים נוספים מסוריה, וכן עקב המהלך שביצע נשיא רוסיה ולדימיר פוטין לתגבור משמעותי של הסיוע הצבאי למשטר בשאר אל-אסד. סיוע זה כולל הקמת שדה תעופה רוסי קדמי בגזרת החוף הסורי, סמוך לנמלי הים בטרטוס ובלדקיה, באזור החבל העלאווי, שהוא בסיס התמיכה העיקרי בשלטון אסד. הגברת המעורבות הרוסית בסוריה קטעה את המגעים שנערכו בין השחקנים החיצוניים, המעורבים בנעשה בסוריה, בניסיון לגבש הסדר מדיני על בסיס הסכמה שלפיה אסד עצמו יפנה את כסאו, אך בתקופת המעבר יישמר אופי המשטר הקיים. זאת, על יסוד הערכה, כי הצבא הסורי ומנגנוני הביטחון חיוניים לעיצוב המצב בסוריה בתקופת המעבר, כמו גם בשל הצורך לנטרל את מעורבות 'המדינה האסלאמית' ושאר הכוחות הסלפיים-ג'יהאדיים, שיכולותיהם גוברות על אלה של שאר השחקנים המעורבים בלחימה בסוריה.

'המדינה האסלאמית' כאיום מרכזי, אך לא מספיק לגיבוש הסכמה רחבה

לכאורה, ניתן לסמן אינטרס מוביל משותף לכל השחקנים הזרים המעורבים בסוריה – ארצות הברית, רוסיה, האיחוד האירופי, איראן, ערב הסעודית, טורקיה, נסיכויות המפרץ וירדן – כמו גם למיעוטים בסוריה (הכורדים, הדרוזים, העלאוויים ועוד). אינטרס זה, הוא פירוק 'המדינה האסלאמית' ומניעה בכל מחיר של השתלטותה על סוריה ביום שאחרי אסד. אינטרס משותף זה צריך להוות את העוגן לכינון שלטון מעבר בסוריה, שייצב את המצב בה ויתווה דרך לעיצובה בעתיד. אולם, מסתבר כי לא ניתן לקדם את האינטרסים החיוניים המשותפים למרבית השחקנים, כמנוף לכינון הסדר ביניים בסוריה בחסות אזורית ובינלאומית. מכיוון שכך, מסתבר שלאף אחד מהצדדים לא אצה הדרך להביא לסיום התופעה שנקראת 'המדינה האסלאמית'.

מעצמות המערב ובראשן ארצות הברית אינן מוכנות לשלם את המחיר הנדרש לשם פירוק כוחות 'המדינה האסלאמית' כמו גם לשם החלפת משטר אסד – קרי שליחת כוחות לוחמים קרקעיים ('מגפיים בקרקע'), שזו הדרך האפקטיבית היחידה לשנות את המצב. באופן לא צפוי, לעימות מול 'המדינה האסלאמית' תמורות חיוביות, כמו ערוצי תאום והידברות עם האיראנים וגם עם שחקנים נוספים, שאינם בעלי ברית של ארצות הברית. בנוסף, בשלב זה ארצות הברית ובעלות בריתה אינן ששות לתקוף את 'המדינה האסלאמית' באפקטיביות הנדרשת, משום שריסוקה עשוי לחזק את שלטון אסד.

איראן, הרואה ב'מדינה האסלאמית' איום מידי להגמוניה שלה בעיראק, בסוריה ובלבנון, ואף מעבר לכך, חוששת מאד מהשלכות הלחימה של הקואליציה ב'מדינה האסלאמית', בין היתר מהאפשרות של נוכחות צבאית אמריקאית נרחבת באזור – בסמוך לגבולה של איראן בעיראק, באזור הכורדי ובמזרח טורקיה, כמו גם בסוריה ובירדן. האיראנים רואים בחיזוק משטר אסד אמצעי מרכזי לבלימת התפשטותה של 'המדינה האסלאמית' או השתלטות הגורמים הסונים הקיצוניים, בדגש על הסלפיים-ג'יהאדיים (כמו ג'בהת אל-נוסרה) על סוריה.

שחקנית מרכזית נוספת היא טורקיה, בהובלת הנשיא ארדואן, הנעזרת ב'מדינה האסלאמית' כבמסך עשן שבחסותו, היא תוקפת והורסת בסיסים של ה-PKK והמחתרת הכורדית בצפון עיראק, בצפון סוריה ואף בטורקיה עצמה. בהמשך להפכפכות המאפיינת את דעותיו ותביעותיו, ארדואן הסיר את החלטתו של אסד מראש סדר התביעות הטורקיות. אשר ללחימה ב'מדינה האסלאמית', הוא הבהיר, כי טורקיה תפעל בנחישות נגדה רק כאשר נאט"ו, בהובלת ארצות הברית, תתגייס למטרה זו במלוא עוצמתה.

עבור ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ, איראן, היא האויב המרכזי והתכלית של מדיניותן, היא לצמצם את השפעתה במזרח התיכון, בדגש מיוחד על סוריה ולבנון. חלק ממדיניות ערב רואות במאבק הממושך וחסר התכלית ב'מדינה האסלאמית' כרע במיעוטו, לעומת שתי חלופות גרועות יותר מבחינתן לעתיד סוריה: האחת – דומיננטיות איראנית באמצעות זרועותיה, כמו חזבאללה בסוריה; השנייה – תפיסת השלטון בסוריה על ידי גורמים המזוהים עם תנועת 'האחים המוסלמים', או לחילופין סלפיים-ג'יהאדיים, שבהם הם רואים אויב עיקרי במאבקים המתנהלים בתוך המחנה הסוני עצמו. לפיכך,

המדינה האסלאמית, היא אמצעי עבורן לעכב ולבלום את שתי החלופות הגרועות – דומיננטיות איראנית או שלטון הקיצונים המוסלמים בסוריה. ההיגיון המזרח תיכוני גורס יצירת השפעה באמצעות כוח ההיזק, ולא באמצעות תרומה חיובית וכוח בנייה. לפיכך, בראיית טווח הזמן הקצר וכתוצאה מהכרח לבחור צד כלשהו כעת, המדינות הסוניות 'הפרגמטיות' מסייעות (או מאפשרות סיוע) צבאי וכלכלי לארגונים הסלפיים-ג'יהאדיים ולאחים המוסלמים, הנלחמים בכוחות משטרו של אסד.

מבט קדימה

הטרדינה הסורית מורכבת מהעובדה, שמשטר אסד ו'המדינה האסלאמית' מנקזים את שני מעגלי העימות בעולם הערבי-המוסלמי: (1) המעגל הבין-עדתי, בין המחנה הסוני, המובל על ידי ערב הסעודית, לבין המחנה השיעי, המובל על ידי איראן; (2) מעגל היריבויות בתוך המחנה הסוני, שאינו פחות עוצמתי מזה המתנהל במישור הבין-עדתי, והוא כולל שלושה קדקודים מרכזיים – המדינות 'הפרגמטיות', השחקנים הסלפיים-ג'יהאדיים ותנועת האחים המוסלמים. גם משטר אסד וגם 'המדינה האסלאמית' הם כלי בידי שחקנים חזקים יותר, הם נהנים מחסינות בשל חוסר הנחישות של יריביהן להביא למיטוטם, כשעצם הקיום של 'המדינה האסלאמית', בעוצמתה הנוכחית וכן חשש מיצירת וואקום בסוריה מונעים התערבות חיצונית להפלת משטר אסד.

שאלת מפתח שעלתה בכל הדיונים שהתנהלו בין השחקנים המעורבים מאחורי הקלעים, הייתה האם אסד יאלץ לעזוב את כסאו, או שמא יהיה חלק מההסדר שיגובש לתקופת המעבר כאשר בעתיד, לכאורה, הציבור הסורי יחליט על המתווה של הסדר הקבע. המחנה הסוני בהובלת ערב הסעודית החליט לחבור למדינות המזוהות עם האחים המוסלמים – טורקיה וקטאר – שאינן רואות אופציה שבמסגרתה אסד ישמור על כיסאו גם בתקופת המעבר. לעומת זאת, איראן, שרואה בהישארותו של אסד תנאי שהוא בחזקת 'ייהרג ואל יעבור' מבחינתה, נתמכת על ידי רוסיה ואף מתואמת עמה. רוסיה מצדה הקשיחה מחדש את עמדתה והיא מגבירה באופן משמעותי את הסיוע למשטר אסד, עד כדי מעורבות צבאית פעילה. המחנה הסוני 'הפרגמטי', שעבורו הפלת אסד הוא יעד מרכזי, חזק מאד בשנה האחרונה את כוחות המורדים נגד משטר אסד בצפון ובדרום סוריה. התמיכה בכוחות המורדים בסוריה תמשך עד לשלב, שאסד ייחלש באופן משמעותי ויהווה יותר נטל מאשר נכס עבור איראן ורוסיה. בשלב זה ניתן יהיה לנטרל את יכולת הווטו שלהן לגבי הסדר מעבר, שלא יכלול את אסד בשלטון. בתגובה, לצד תגבור הסיוע הצבאי שהן מגישות לאסד, איראן ורוסיה פועלות לעצב מצב שבמסגרתו יוותר משטר של מיעוט עלאווי ברצועה שמגזרת החוף הסורי בצפון, דרך חמאה וחומץ ועד דמשק ו'עוטף לבנון'.

משמעויות לישראל

בפועל, סוריה מפוצלת כיום מבפנים וכן מחולקת לאזורי השפעה של כוחות חיצוניים. עם פריסת הכוחות הרוסיים, גזרת החוף נתונה להשפעתם עד כדי שליטתם באזור; צפון סוריה, בעיקר החבל הכורדי, נתון להשפעה טורקית; הציר המרכזי של סוריה מדמשק לחומץ וגבול סוריה-לבנון נתונים להשפעה איראנית, בסיוע של חזבאללה; מזרח סוריה הוא אזור לחימה של הקואליציה הבינלאומית שבהובלת ארצות הברית נגד 'המדינה האסלאמית'.

האזור היחיד, שאף גורם לא הכריז עליו כאזור השפעה, הוא מרחב דרום סוריה, כולל גזרת רמת הגולן. לישראל חיוני לשמור על חופש פעולה מבצעי במרחב זה ובלבנון, ולכן היא נזעקה לאחר שהתברר, כי רוסיה שולחת כוחות ובונה מאחזים צבאיים בגזרת החוף הסורי. זו הסיבה, שראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו, בליווי הרמטכ"ל גדי איזנקוט, מיהרו לבקר במוסקבה במטרה לגבש הסכמות בדבר מניעת התנגשות בין כוחות ישראלים ורוסיים, בדגש על המרחב האווירי, כמו גם מניעת הגעתם של אמצעי לחימה רוסיים מתקדמים, כגון טילי קרקע אוויר, שיכולים לפגוע בחופש הפעולה המבצעי של צה"ל במרחב לבנון ובדרום סוריה. בנוסף, ישראל חוששת שנשק מתקדם שישפיקו הרוסים לכוחות הנשיא אסד יגיע לידי חזבאללה, בדגש על שטח לבנון. יתכן גם שישראל בחנה האם דרך הערוץ הרוסי ניתן יהיה להגיע להבנות בדבר כינונם של כללי משחק מול הציר איראן-אסד-חזבאללה, מתוך הכרה באיום המשותף מכיוונה של 'המדינה האסלאמית'.

בעת הזו, על ישראל לערוך חשיבה מעמיקה על ההשלכות של שינוי המצב בסוריה והאפשרות שכוחות המורדים הג'יהאדיים-סלפיים יתנקזו לדרום סוריה – האזור היחיד שנקי מהשפעה פעילה של השחקנים החיצוניים. על ממשלת ישראל להגדיר את מטרותיה ארוכות הטווח בזירה הצפונית, ובכלל זאת הנכונות להילחם על חופש הפעולה המבצעי לשם כינון אזור השפעה ישראלי במרחב של דרום לבנון, רמת הגולן ודרום סוריה.